

A Petőfi-költemények kiadásának története 1850-től 1945-ig¹

Az osztrák rendőrség 1850 nyarán házkutatást tartott Emich Gusztáv pesti könyvkiadó és nyomdász Kígyó utcai üzlethelyiségében. A hírhedt rendőrfőnök: Protmann és emberei *Népszerű naptára* miatt ütöttek rajta a kiadón („Mindazok használatára, akik... Magyarhonban még magyarokul tudtak megmaradni” — ez volt a füzet alcíme),² de közben rábukkantak a körözés alatt álló, kőszá hírek szerint még életben lévő Petőfi *Összes költeményei* második, 1848. évi kétkötetes kiadásának mintegy 2500 eladatlan példányára, és ezeket is lefoglalták. Jóllehet az *Összes költemények* Petőfinek 1846 végéig írt verseit tartalmazta, és annak idején szabályszerűen átesett a cenzori eljárás, Emich csak hosszas kilincselés és rimázkodás után kapta meg az engedélyt a megmaradt készlet áruba bocsátására. Egy (névtelen) emlékező szerint a ravasz kiadó olyannyira élt ezzel a szabadsággal, hogy nagy titokban, azonos betűtípussal és lapról-lapra egyező elrendezésben, megtévesztő hűséggel ismételtelen kiszedette és kinyomtatta a nagy kelendőségnek örvendő kiadványt, újra meg újra gondoskodva arról, hogy a készlet sose fogyjon el egészen. Így aztán az évek múlva megismételt vizsgálat alkalmával állítólag még mindig számottevő mennyiségű eladatlan példányt találtak nála.³

Bár a szóban forgó „második kiadás”-nak valóban három változatát ismerjük, amelyeket csak apró áruló jelek (főként az eltérő szedési hibák) különböztetnek meg egymástól, — azt, hogy ezek nem mind 1848-ban kerültek ki Emich nyomdájából, egyelőre nem tudjuk bizonyítani.⁴ De ez a kis epizód még legendaként is jól érzékelteti a nemzetnek azt a nosztalgikus emlékezésből és titkon reménykedő csodavárásból összetevődő lelkiállapotát, amelyben a fegyveres harc végén eltűnt költő-forradalmár versei az olvasók széles rétegei számára szolgáltak vigaszul és útmutatóul. Az, amit Petőfi 1849 elején Kosuthoz intézett ismert levelében írt, ti. hogy „a magyar köznép között” az ő dalai voltak „a szabadság első leckéje”, hogy az ő föllépése előtt a magyar

¹ E tanulmány abból a kiadástörténeti bevezetésből indul ki, ill. annak eredményeit fejleszti tovább (a megjelölt időhatárok között), amely az új akadémiai Petőfi kritikai kiadás I. kötetében jelent meg (*Petőfi Sándor összes költeményei*, 1838—1843. Bp. 1973. 122—132), de annak néhány kifejezetten kritikai kiadási érdekű részletét elhagytuk. — Az alábbiakban Petőfi összes műveinek Varjas Béla által szerkesztett kiadására (Bp. 1951—1964. I—VII. k.) VP rövidítéssel utalunk.

² *Népszerű naptár 1851-re*. Pest, 1851. Emich Gusztáv kiad.

³ *Miért nem fogytak el Petőfi költeményei?* Budapesti Hírlap 1885. ápr. 25. Mell. 1. Ennek nyomán mondja el az esetet SENNOWITZ Adolf *Emich Gusztáv 1814—1869. c. életrajzi tanulmányában* (Bp. 1893. LXII 1., klny. a *Magyarországi Könyvkereskedők Egylete* III. évkönyvéből), valamint Havas Adolf kiadástörténeti cikkében (I. alább, 12. sz. jegyz.)

⁴ Vö. a felfebb id. új akadémiai kritikai kiadás I. 123—124.

nép „híret sem hallotta ennek az eszmének”,⁵ most kézzelfogható igazolást nyert: Petőfi költészete a megtorlás, a terror, a megfélemlítés viszonyai közt a lakosság széles rétegeinek tudatában elválaszthatatlanul összekapcsolódott a nemzeti függetlenség és a társadalmi igazság gondolatával.

Emich Gusztáv

Emich Gusztávra, aki a költőtől összes verseit annak idején „örökre” megvette,⁶ szép és felelősségteljes, de az adott helyzetben igen kényes feladat várt. Petőfi kétségkívül jó kezekbe tette le az *Összes költemények* s ezután összeírt újabb kötete ügyét (ez utóbbiról nem sejthette akkor, hogy életműve le is zárul vele): a költőnél alig egy évtizeddel idősebb (1814-ben született), jómódú budai kisiparos családból való Emich nemcsak alapos felkészültségű és ügyes könyvkereskedő-kiadó-nyomdász szakember volt, de a nagyvonalúság és a merészség erénye sem hiányzott belőle. Üzletének megnyitása körülbelül egybeesett Petőfi költői fellépésével, s ettől fogva közel három évtizeden át szakadatlanul fejlesztette vállalatát, mind jobban kiterjesztette üzleti tevékenységét. Ez idő alatt (bizományosi és nyomdai munkái mellett) 25 lapvállalkozásán kívül mintegy 650 munkát adott ki 850 kötetben, túlnyomórészt magyar nyelvűeket. (Jóllehet ő maga, német anyanyelvű lévén, nem is tudott jól magyarul.) Belvárosi üzlethelyiségében (kb. a mai Felszabadulás téren) az érdeklődők már a negyvenes évek folyamán kényelmes fotelekben ülve tekinthették meg a könyvújdontságokat és a külföldi lapok frissen érkezett számait.⁷ Petőfi is sokat tanyázott nála, főként 1846–1847-ben, amikor leveleit is oda címeztette.⁸ A költő kedvelte és sokra becsülte Emichet (ebben nyilván szerepet játszott az a körülmény is, hogy általa hozzájuthatott az őt legjobban érdeklő hazai és külföldi kiadványokhoz). Már 1845 szeptemberében neki adta el a *Szerelem gyöngyeit*, s attól fogva — az egy *Hóhér kötele* kivételével (amelyet Eötvös József közbenjárására Hartleben vásárolt meg tőle)⁹ — minden kötetének Emich volt a kiadója vagy bizományosa. Hogy a könyvárus nagylelkű vagy bőkezű lett volna vele szemben, azt éppen nem lehet mondani; maga a költő is panaszkodott egyik 1847 nyarán kelt levelében, hogy Emich „fene sovány alkut akar tenni” az *Összes költemények* örökös tulajdonjogára,¹⁰ — de végül is megegyeztek, sőt Petőfi 1848 januárjában a „Murány ostromá”-nak kiadót kereső Aranyhoz intézett soraiban így nyilatkozott Emichről: „Ha rögtön van szükséged pénzre, eljárrok vele [ti. a kézirattal] a többi könyvárushoz [. . .] Én nekem valamennyivel volt már dolgom, s biztosítlak, hogy Emich a legbecsületesebb ember köztök, s így jó lesz, vele jönnöd összekötetésbe.”¹¹ (NB. így is történt: Arany költeményét végül is Emich vette meg, és még 1848-ban kiadta.)

⁵ VP VII. (Bp. 1964.) 198.

⁶ L. Petőfi és Emich 1847. jún. 26-án kötött szerződésének szövegét, VP V. 170.

⁷ SENNOWITZ: I. m. XII—XIII. ill. VII.

⁸ 1846—1847 folyamán több levelében Emich címére kéri a választ, 1. pl. VP VII. 40, 56, 59, 65 stb.

⁹ PDI 1846. márc. 26, 241; lapelji jegyzet *A hóhér köteléből* adott mutatványhoz.

¹⁰ Aranynak írta 1847. jún. 18-án (VP VII. 67).

¹¹ Uo. 116.

Az elkobzott kiadás¹²

Emich a szabadságharc bukása után szinte töretlen lendülettel és bátran folytatta kiadói munkáját. Tervei között Petőfi költői életművének kiadása első helyen szerepelt. E feladat fontosabb s egyben veszélyesebb része természetesen annak az 1847—1849. év javarészt publikálatlan termését magában foglaló kötetnek a megjelentetése volt, amelynek anyagát Emich még magától a költőtől előre megvásárolta. Emich az 1847 nyarán kötött szerződésben vállalt fizetési kötelezettségeinek annak idején pontosan eleget tett, de Petőfitől az újabb 35 ívre tervezett terjedelmű kéziratot már nem kaphatta meg. Erre a költő halála után, 1850 nyarán került sor, amikor Szendrey Júlia a fennmaradt kéziratokat, nevezetesen az 1847-től 1849-ig évenként összeírt kisebb költeményeket, valamint a nagyobb elbeszélő költemények külön-külön kézirateit (*Bolond Istók, Szécsi Mária, Az apostol* s a befejezetlen *Lehel vezér*) a kiadó rendelkezésére bocsátotta (ezek együttesen majdnem az 1847. évi *Összes költemények* anyagának megfelelő ívszámot tették ki), s ennek ellenében aztán a vételár hátralékos részét — a kikötött havi részletekben — folyamatosan fölvehette.¹³ Emich késedelem nélkül hozzálátott a kötet nyomdai munkálataihoz, de a fő nehézséget természetesen nem a technikai előállítás gondjai, hanem a kényszerítő politikai szempontok okozták. Nyilván emiatt panaszolta Lévay József Arany Jánosnak 1850 augusztusában, hogy lassan halad a munka:

„Nem lesz az készen még ez évben sem. Szörnyen megerélve látand világot. Némely daltól több strófa, némelyből több sor hagyatott ki. A forradalmiak pedig mind. S hogy mit kell kihagyni, mit nem, azt elítélte és végrehajtotta Kecskeméthy Csapó Dániel, a nyomda correctora.”¹⁴

Ahhoz képest, hogy a kéziratot Szendrey Júlia június végén adta át s kivált tekintettel a politikai nehézségekre, Lévayval ellentétben éppen Emich gyorsaságán kell csodálkoznunk, hiszen október 30-án, tehát mindössze négy hónap múlva már előfizetést hirdetett *Petőfi újabb költeményei* (Emichtől adott cím) kiadására.¹⁵ Már ennek szövegéből is megállapítható, hogy mind az anyag elrendezése, mind a nyomdai kiállítás tekintetében az *Összes költeményeket* kívánta követni, sőt kétféle formátumú kiadást készített elő: egykötetes nagy-nyolcadrétűt annak első (1847. évi), és kétkötetes 16-odrétűt második (1848. évi), ún. zsebkiadása kiegészítéséül. Ez a folyamatossági elv üzleti szempontból is előnyös volt (tekintettel az *Összes költemények* mindkét nagyságú változatának sok ezer eladott példányára), s egyúttal biztosíték arra, hogy a kiadványban magának az 1847. évi kötetet saját kezűleg sajtó alá rendező Petőfinek a szándékai érvényesülnek; végül politikai szempontból is a legcél-

¹² Erről a kiadásról l. még HAVAS Adolf tanulmányát: *Petőfi műveinek első kiadása és Emich Gusztáv*. Petőfi-Album. Bp. 1898. 145—159.

¹³ L. a szerződésnek Emich birtokában volt példányán Petőfi, ill. Szendrey Júlia elismervényeit az 1847. jún. 27-től 1851. jan. 9-ig átvett honorárium-részletekről (OSZK Kézirattár, Fond VII. 49; reprodukciója Havas i. t. melléklete, a 152—153. lap között; az elismervények szövegét kiadta TÖRÖ Györgyi a *Tanulmányok Petőfiről* c. kötetben, Bp. 1962. 76—77.)

¹⁴ *Arany János levelezése* (1828—1851). Bp. 1975. 381.

¹⁵ Az egykorú aprónyomtatvány reprodukcióját mint Havas i. t. mellékletét l. a 144—145. lap között.

szerűbb volt ez a megoldás, mert egy már a forradalom előtt megjelent (tehát cenzúrázott) mű pusztá folytatásának a látszatát keltette. A vállalkozást a sajtó is lelkesen üdvözölte.

„Petőfi szelleme újra föléled irodalmunkban — hirdette a *Pesti Röpivek* 1850. nov. 3. i számának *Caleidoscop* c. újdonság-rovata —, Emich Gusztáv könyvtáros Petőfi újabb költeményeiből egy második füzetet rendez.” „Mennyi élv!” — kiáltott föl az ismeretlen újságíró, s mint aki nem tudja elhinni, hogy a nemzet nagy költője nincs többé, e fájdalmas kérdéseket tette hozzá a hírhez: „És e füzetet úgy vegyük kezünkbe, mint utolsót? A forrást a legduzzadtabb folyásában lássuk elapadni? ... egy szellemnek végerejét lássuk e legifjabb teremtésében? ...”

De, bár Emich makacsságát és ügyességét nincs okunk kétségbevonni, e kiadási terv mégis eleve kudarcra volt ítélve. Nem azért, mert ez a kiadvány az adott viszonyok között távolról sem lehetett hiteles és teljes (hiszen az 1850-es évek elején egy akármennyire megcsonkított Petőfi-kötet megjelenését is nagy eredménynek lehetett volna tekinteni), — hanem mert a forradalmi eszméktől és Petőfi szellemétől rettegő megszálló hatóság, amely az *Összes költemények* raktáron maradt példányainak kiürítéséhez is csak vonakodva járult hozzá, természetesen felfigyelt erre az 1847—1849. év termését tartalmazó, nagy érdeklődéssel várt kiadványra, és elkobozta, majd „begyömöszöltette” (bezúzatta) a már kinyomott, de még bekötetlen íveket.¹⁶ Csak néhány példányt sikerült megmenteni (ezeket utólag kötötték be): tudunkkal a Petőfi Irodalmi Múzeum, ill. az Országos Széchényi Könyvtár őriz mindkét formátumból I—1-et.¹⁷ Egy kétkötetes példánynak, mely Arany János tulajdonában volt, nyoma veszett; erről mint nagybecsű ritkaságról két nagykorúsi tanítványa, Lauko Károly és Csurgay László az 1850-es években teljes kéziratos másolatot készített, amely utóbb a Petőfi Társaság tulajdonába került.¹⁸ A később Temérdek írói néven verselgető Jeszenszky Danó emlékezései szerint az elkobzott *Újabb költemények* egyik megmentett példányának íveit egy nyomdász az inge alatt csempészte ki.¹⁹ A Petőfi Irodalmi Múzeumban lévő nagy-nyolcadrétű kötetet maga Emich rejtette el és őrizte meg.²⁰ Egyébként ez az egyetlen az *Újabb költemények* ismert példányai közül, amely teljes; ennek ugyanis, a többivel ellentétben, címlapja és tartalomjegyzéke is van. Ebből állapítható meg hitelesen a kiadás címe, valamint egyéb adatai: *Petőfi újabb költeményei*. 1847—1849. Egy kötetben. Pest, 1852. Emich G. sajátja. A címlapot egy, az 1847. évi kiadáséhoz hasonló, de azzal nem azonos embléma (antik lyrát övező virágkoszorú) díszíti. A kötet (2) 489 (3) lap terjedelmű. (Az OSZK példánya csonka: a 480. lappal végződik.) A nagy-tizenhatodrétű kétkötetes kiadás címe az ívjelzésekről olvasható le: *Petőfi S[ándor] Újabb költeményei*. Terjedelme: I. k. 368 l., II. k.: 313 l. A teljes, nyolcadrétű példány címlapján feltüntetett 1852-es évszám némi fejtöresre

¹⁶ FRANKENBURG Adolf: *Emlékezések Petőfi Sándorra*. Fővárosi Lapok 1883. márc. 3, 331. (Néhány tévedését korrigálja HAVAS, i. t. 157—158.)

¹⁷ *Petőfi Irodalmi Múzeum Könyvtára* C. 1921 ill. A. 2793|1—2. sz., ez a kétkötetes kiadás. — OSZK RR 516. ill. 515. sz. (az utóbbi a kétkötetes változat). A négy példány közül csak a legelsőnek van nyomtatott címlapja.

¹⁸ Kéry Gyula említi a *Magyar Szalon* 1902. 37. k. „Petőfi-Múzeum” c. rovatában (113—122, újraközlését l. KÉRY Gyula: *Friss nyomon*. Bp. 1908. 169—171).

¹⁹ A *Budapesti Hírlap* egyik 1906. december havi számának *Különjélek* c. rovatában írja ezt Temérdek „a legritkább Petőfi-kiadásról”. (A feljebb említett, RR. 516. sz. OSZK-példányba beragasztott lapkivágat.)

ad okot, hiszen Emich — előfizetési felhívásában — 1851 márciusára ígerte mindkét kiadás megjelentetését. Arra kell gondolnunk, hogy a rendőrségi lefoglalás után az ívek sorsáról hosszas lezavona folyt, s Emich ezalatt még bízott abban, hogy 1852-re mégis kibocsáthatja a munkát. Arany Jánosnak az a költői levele, amelynek végén Lévay József értésére adta kérését, hogy „per sundám-bundám” (titokban) csempésszen ki neki egy-egy példányt mindkét nagyságú kiadásból, 1852. júliusában kelt;²¹ tehát a hivatalos megsemmisítésre, úgy látszik, ekkor még nem került sor.

A kiadvány, bár sosem kerülhetett könyvkereskedői forgalomba, könyvkiadási, irodalomtörténeti és politikai szempontból egyaránt tanulságos nyomdatermek. A kétféle változat kétségtelenül ugyanarról a szedésről készült; a szövegek az utolsó írásjelig teljesen azonosak. Először feltehetőleg a nagyalakú kiadást nyomták ki, majd áttördelték a szedést, s úgy került sor a két-kötetes kisebb változat nyomására. Ez utóbbinak a befejezését akadályozhatta meg a bezúzásra vonatkozó megfellebbezhetetlen végzés. A kiadás az *Összes költemények*hez hasonlóan az „Elbeszélő költemények”-kel kezdődik (a keletkezési időnek megfelelő sorrendben: *Bolond Istók*, *Szécsi Mária*, *Az apostol* és a *Lehel vezér-töredék*), amelyeket a „Kisebb költemények” követnek, 1847-től 1849-ig évenkénti elrendezésben; tehát pontosan a Petőfitől kialakított kiadás-szerkezetet vették alapul. Magát a szövegegyanyagot azonban a nyomdai korrektor alaposan megtizedelte, ill. megcsonkította: a forradalmi tárgyú vagy vonatkozású, király- vagy osztrákellenes darabok kimaradtak, *Az apostol* és más költemények pedig kihagyásokkal, sőt önkényes változtatásokkal kerültek be a kiadásba (pl. *Az apostol*ban a király elleni merényletet a korrektor — a sok törlés mellett — „Szilveszter, az örült”, „az őrzöngő” kifejezések beiktatásával, tehát durva és otromba hamisítással próbálta a megszálló hatalom szempontjából elfogadhatóbbá tenni). Lévay József azt írta idézett 1850. augusztusi levele folytatásában Aranynak, hogy az *Újabb költemények*ből kihagyott (forradalmi) versek „majd egy pótlék kötetben jönnek Lipcsében”.²² Lehet, hogy volt egy ilyen terv, amely nem valósult meg; de talán csak annak a híre jutott el Lévayhoz torzított formában, hogy Németországban antológiát készítenek elő a magyar forradalom és szabadságharc költői terméséből, mely Petőfi forradalmi verseit is tartalmazni fogja. Ez a kötet (melynek kéziratát Szinnyi írói lexikonának adata szerint Szilágyi Sándor író és lapszerkesztő juttatta ki)²³ a következő évben meg is jelent: *Hangok a múltból*. A magyar nemzet nagy napjainak emlékeül. Összeszedte és kiadta két magyar honfi. [Kertbeny Károly és Vasfi — Eisler Mór.] Lipcse, 1851. XIX, 345 l. (2. változatlan kiadása, új címlappal: Lipcse — Buda, 1862.) Ebben Petőfinek 31, az *Újabb költemények* elkobzott kiadásából nagyjából kimaradt költeménye látott napvilágot, tehát elvileg pótléka lehetett volna annak, persze gyakorlatilag nem, hiszen (az 1. kiadásból) számottevő mennyiség nem juthatott be az országba. A két vállalkozásnak aligha volt köze egymáshoz: a *Hangok a múltból* Petőfi-verseit nem az eredeti kézirat, hanem az

²⁰ Ezt is Temérdek említi (l. az előző jegyzetet).

²¹ *Arany János levelezése író-barátaival*. Bp. 1889. II. 10; uo. a lapalji jegyzet szerint a néhány „elcsent” példány „egyikét Lévay csakugyan levitte Aranynak.” (Ez lehetett az a példány, amelyről a fentiek szerint Arany két nagykorú tanítványa kéziratot másolatot készített.)

²² L. a 14. sz. jegyzetben i. h.

²³ L. *Szinnyi írói lexikonát*, XIV. 985 (a „Vasfi Mór” címszóban).

egykorú lapokban, főként az *Életképek*ben megjelent szövegek nyomán közölték, kiadatlan (csak az Emich tulajdonában lévő kéziratban megőrzött) költeményt nem tartalmaz.

Újabb költemények, 1858.

Az *Újabb költemények* első olyan kiadása, amelynek terjesztését végre engedélyezték, csak évek múltán kerülhetett ki a sajtó alól. A közvélemény egyre türelmelennebbül sürgette; a kiadó azonban — okulva a korábbi tapasztalatokon — kivárta azt az időt, amikor már kevésbé kellett tartania a hatóság beavatkozásától. Ez 1858-ban következett be (bár Emich ügyességére még ekkor is szükség volt: állítólag a példányok hirtelen szétküldésével kész helyzet elé állította az újabb akcióra készülő rendőrséget):²⁴ ez év őszén jelent meg *Petőfi Sándor Újabb költeményei 1847—1849*. Pest, Emich Gusztáv sajtója, I—II. k., az elkobzott kiadás kétkötetes változatánál kb. 100 lappal kisebb terjedelemben. (Nagyobb formátumú, egykötetes változatot Emich ezúttal már nem bocsátott ki; nyilván azért, mert az *Összes költemények* 1847. évi első kiadása, amelynek ez a kiegészítése lehetett volna, 11 évvel azelőtt és a másiknál sokkal kevesebb példányban került forgalomba, s így — tekintettel a Bach-korszak idején elveszett vagy óvatosságból megsemmisített kötetekre — kiadása üzleti szempontból kockázatosnak látszott.)

A jelentős terjedelemsökkenés abból származott, hogy a mű az elkobzott kiadásnál is sokkal hiányosabb volt: *Az apostolt* ezúttal teljesen mellőzték, kimaradt további egy tucat forradalmi és szabadságharcos vers (a *Petőfitől* összeírt kéziratot füzethez képest összesen 68 darab hiányzott a kiadásból, pl. az 1849. évi 14 vers közül mindössze 4-nek „kegyelmeztek meg”). Néhány vers címét politikai megfontolásból önkényesen megváltoztatták, így pl. *A király esküje* „Hunyadi László” cím alatt került be.²⁵ Durván megtizedelt, kilúgozott kiadás volt tehát, általa mégis egy teljesebb *Petőfi* jutott a nagyközönség kezébe. A költő három utolsó évének termését ez az erőszakétel sem foszthatta meg forradalmiságától, mely teljes egészében áthatja; sőt maradtak benne olyan közvetlenül forradalmi szellemet árasztó darabok is, mint a *Palota és kunyhó*, *A kutyák dala*, *A farkasok dala*, *A XIX. század költői*, *Szent sir*, *A nép nevében* (ez utóbbi a „Misera plebs contribuens” [A szegény adózó nép] félrevezető cím alatt) stb.

A sajtó is örömmel fogadta a „tíz éve epedve várt könyvet”, amellyel „Emich úr [. . .] egy nagy tartozását róttá le” (Vasárnapi Újság), de még beszédesebb bizonyítéka a kiadvány nagy közönségsikerének, hogy rövidesen (1861-ben) új kiadásra került sor, s egy évtized múltán további kettő következett (1871, 1873). A három „új, javított” kiadás anyagában teljesen azonos az 1858. évivel, javított voltukat csak apróbb szövegigazítások, elmaradt keletkezési helyek pótlása és hasonlók jelzik; lassanként visszaállítják a meghamisított eredeti címeket is, és néhány időrendi módosítást hajtanak végre.

²⁴ Vö. Havas i. t. 158—159.

²⁵ Az 1852. évi elkobzott kiadást későbbi változataival (az 1871. évi kapcsán) TÖRÖK Károly vetette össze: *Petőfi költeményeinek történetéhez*. Fővárosi Lapok 1873. dec. 21, 1274—1275.

Az Összes költemények új kiadása

Az *Újabb költemények* megjelentetése után Emich végre a Petőfi-életmű első fele új kiadásának megvalósítására is gondolhatott. Ennek politikai akadályai az *Újabb költemények* megjelenése idején, 1858-ban már elenyésztek, hiszen éppen ennek az évnak végén került sor a Magyar Tudományos Akadémiának arra az szabadságharc utáni első nagygyűlésére, amelynek keretében „az 1843-tól 1848-ig megjelent széptudományi és szépirodalmi munkák közül” az akadémiai nagyjutalmat Petőfi 1847. évi *Összes költeményeinek* ítelték oda. (A 200 aranyat Petőfi Zoltánnak fizették ki.) Az indokolás ezzel a mondattal végződött: „A szigorúbb művészet [...] kész koszorút nyújtani azon ihletett költőiségnek és szellemnek, mely Petőfi műveit általlengi.”²⁶ (Ilyenformán Petőfi reménye, amelyről Arany is beszélt, ti. hogy az *Összes költeményekkel* ő fogja megnyerni az Akadémia 1848. évi nagyjutalmát²⁷ — ha tíz évvel később is —, beteljesedett.) E döntésnek a forradalom 10. évfordulóján politikai jelentősége is volt: az ország e legfontosabb testülete tisztelgésében az egész nemzetnek a forradalmi eszményekhez való — az évtizedes terrortal dacoló — ragaszkodása jutott kifejezésre (bármilyen kínos gonddal ügyeltek is a határozat szövegezői arra, hogy az esztétika illetékességi körét túl ne lépjék). Így aztán az 1858-ban megjelent *Újabb költeményeket* néhány év múlva követte az *Összes költemények* „harmadik” (valójában 5.) kiadása is (1862, I–II. k.; majd 1872, ugyancsak „harmadik kiadás” jelzéssel).

*

A költői életmű két felének többszörös külön újrakiadása után mind sürgetőbben jelentkezett az az igény, hogy Petőfi teljes költői hagyatéka az *Összes költemények* és az *Újabb költemények* egyesítésével, továbbá az ezek keretén kívül eső darabok (a költőtől mellőzött, elfelejtett versek, zsengek, töredékek stb.) hozzáadásával végre egyetlen művé forrjon össze. Ennek egyik előfeltétele volt, hogy a forradalmi tárgyú vagy vonatkozású versek közzétételét akadályozó politikai fenntartások, ill. tilalmak megszűnjenek, hiszen e verscsoport híján az egyébként leggondosabban és legkörültekintőbben szerkesztett kiadás is torzó maradt volna. Ennek feltételei (különös tekintettel Petőfi királyellenes és a nemzeti ellenállás szellemében írt költeményeire), ha nem is egészen egyértelműen, csak a kiegyezéssel (1867) értek meg. A Habsburg-uralkodóházzal és támaszával, az osztrák uralkodó osztályokkal szövetkező magyar birtokos középnemesség éppen azokat az alapvető nemzeti és demokratikus célkitűzéseket árulta el, amelyek a legszuggesztívebb és a legforradalmasítóbb módon Petőfi életművében jutottak kifejezésre. Végső soron ez a magyarázata annak, hogy költészetének forradalmi darabjai összegyűjtve eddig az időpontig nem juthattak az olvasók kezébe, s ezután sem mindjárt, hanem csak óvatosan adagolva, megfelelő előkészítés után. Ezért estek Petőfi — a jelző valóságos értelmében vett — „összes” költeményei első kiadásának előkészületei az 1860–1870-es évek fordulójára.

²⁶ A jutalmazási „Jelentés” szövegét a Magyar Academiai Értesítőből közölte FERENCZI Zoltán: *Petőfi-Múzeum* (Kolozsvár) 1889. 5. sz. 295–297.

²⁷ Arany írt erről 1858. dec. 22-én Gyulai Pálhoz intézett levelében (I. A. J. levelezése író-barátaival e. i. m. II. 51).

Az Athenaeum könyvkiadó

A Petőfi-kötemények első összkiadásának megvalósítása már nem Emich Gusztáv nevéhez fűződik. Az érdekes kiadó 1868-ban, megrendült egészségi állapota miatt elhatározta, hogy részvénytársaságot alapít, s egész vállalatát annak adja el. Ez a terv Jókai Mór és Kemény Zsigmond közreműködésével 1868 nyarán meg is valósult: az új részvénytársaság Athenaeum néven alakult meg, s akkoriban valóban óriási összegért, több mint 600 000 Ft-ért megvásárolta Emich ingatlanait és üzleteit; tulajdonába ment át — mint Emich sok hasonló vállalkozása (pl. Madách *Az ember tragédiájának* tulajdonjoga) közül a legértékesebb — Petőfi költeményeinek kiadási joga is. (Az erre vonatkozó átruházási záradékot a Petőfivel kötött eredeti szerződésre 1868. júl. 7-i dátummal vezették rá.)²⁸ Emich egyébként, fiával, ifj. Emich Gusztávval együtt, maga is a részvényesek sorába lépett; az apa már 1869-ben meghalt, fia azonban még e század elején is a társaság vezérigazgatója, majd elnöke volt.²⁹ Az 1847. évi *Összes költemények*, ill. az *Újabb költemények* említett 1868 utáni kiadásai már „az Athenaeum sajátja” kiadó-megjelöléssel kerültek ki a sajtó alól. Az Athenaeum fejezte be az első Petőfi-válogatás kiadását is; ennek első kötetét Emich jelentette meg (*Petőfi Sándor válogatott költeményei. Elbeszélő költemények*. Pest, 1867. 300 l.), a másodikat (Pest, 1869. 350 l., *Lyrái költemények* alcímmel) az Athenaeum; ez utóbbinak az az érdekessége, hogy a „Hazafiúi költemények” közé becsempésztek jó néhány, az *Újabb költeményekből* még hiányzó forradalmi, ill. szabadságharcos darabot is (*Rákóczi, Nemzeti dal, A szabadsághoz, A gyáva faj, a törpe lelkek . . . , Csataadal, Csatában, Európa csendes, újra csendes . . .*). Ennek a többletnek a közlése, amelyet nyilván a kiegyezés nyomán bekövetkezett enyhébb politikai légkör tett lehetővé, újabb lépéssel készítette elő az összkiadást.

A díszkiadás

Az első összkiadás megvalósítására az Athenaeum különös gonddal készült: nagy formátumú, egykötetes, képes, ún. díszkiadást tervezett (alábbis így fogjuk nevezni). Az 1870-es évek elején a legjobb magyar grafikusművészeket (köztük Lotz Károlyt, Székely Bertalant) kérték fel az illusztrációk elkészítésére; a szöveganyag összegyűjtésével és sajtó alá rendezésével pedig Greguss Ágost egyetemi tanárt, az elismert esztétát, az Athenaeumnak (az 1869-ben elhunyt id. Emich helyébe lépő) igazgatósági tagját³⁰ bízta meg, kit a szabadságharcban való részvételénél s emiatti meghurcoltatásánál fogva némi hazafias nimbusz vett körül. Petőfinek személyes ismerőse volt, 1845-ben — mint költőtársához — verset intézett hozzá; 1847-ben azonban — az *Összes költemények* bírálata címén — ízléstelenül, durván támadta.

²⁸ „Jelen okmányt minden jogok és kötelezettségekkel az Athenaeum társaságra átruházom, kezeskedve ezen okmányon olvasható aláírások valóságáért, de egyebekben minden más kötelezettség nélkül. Pest, 1868. júl. 7-én. Ifjabb Emich Gusztáv, mint styám id. Emich Gusztáv meghatalmazottja.” OSZK Kézirattár (1. feljebb 13. sz. jegyz.).

²⁹ SZABÓ László: *Athenaeum. Ötven év egy irodalmi és nyomdai társulat életéből*. Bp. 1918. 5–20.

³⁰ Uo. 13.

Greguss több éves munkával megszerkesztette a kötetet: egybeolvasztotta az *Összes*, ill. az *Újabb költemények* anyagát, fölvette az utóbbiak közül politikai okok miatt mindaddig kimaradt darabok zömét, másoknak megcsönkített szövegét kiegészítette; végül összeszedte a költő gyűjteményeiből kihagyott zsengeket, töredékeket és egyéb innen-onnan előkerült költeményeket, s ezeket — szám szerint mintegy félszázat — „Toldalék”-ként a kötet végére iktatta. Ide olvasztotta be a Gyulai Pál szerkesztette *Petőfi vegyes művei* (Pest, 1863. Pfeifer, I—III. k.) versanyagát is, *A helység kalapácsa* kivételével, amely a „Nagyobb költemények” közé, a törzsanyagba került. Több forradalmi darabot azonban még mindig nem tartott kiadhatónak vagy csonkíthatlanul közölhetőnek. Voltak bizonyos fenntartásai az „ízlés” nevében is. (Pl. a *Mit nem beszél az a német?* c. versben a „kurvanyádat” kifejezést ki akarta pontozni; de gyaníthatólag elsősorban azért, mert Petőfi az osztrák ellen fakadt ki így.) Kiadási elveit a kiadvány tervezett előszavában részletesen kifejtette. Ennek szövegét — feltehetően az óvatos kiadó kívánságára — előre közzétette a Beöthy-féle *Athenaeum* c. folyóirat 1874. jún. 4-i számában.³¹ A közönség ebből értesülhetett arról, hogy az „Összes költemények” tervezett nagy kiadásából 7 költeményt ki akarnak hagyni (ezek a királyellenes, közvetlenül a királyt, a császári trónt támadó darabok voltak: *A királyok ellen*, *A királyokhoz*, *Készülj, hazám!* *A király és a hóhér*, *Ausztria*, *Itt a nyílom . . .* és az *Akasszátok föl a királyokat!*), továbbá, hogy egyes részleteket — többnyire hasonló okok miatt — Greguss további 9 költeményben is „elnyomott” (törölt). A szenvedélyesen királyellenes *Az apostolt* csonkíthatlanul hagyta ugyan, de emiatt, úgy látszik, furdalta is a „lojális lelkiismerete”, mert azzal próbálta e költemény művészi (s egyben politikai) hitelét rontani, hogy az a királygyilkosságnak „nem sikerült apotheosisa, mert egyes rajzai bármily kitűnők, erkölcsi képtelenség dicsőítése [ti. a királygyilkosságé] nem sikerülhet.”

Alig tehető föl, hogy Greguss a kihagyások kényes kérdésében teljesen önállóan döntött volna. Bizonyosan felvetette ezt az Athenaeum vezetősége előtt (az igazgató választmány tagja volt vele együtt Jókai és Kemény is), s nyilván kikérte akadémiai és Kisfaludy-társasági tagtársa, Gyulai Pál véleményét (mindkét testületbe együtt, egy időpontban kerültek be); tőle, mint az említett *Petőfi vegyes művei* szerkesztőjétől mind módszertani, mind különféle gyakorlati kérdésekben hasznos tanácsokat kaphatott. Mégis, a neve alatt előre megjelent, egyéni gondolatmenetű és stílusú előszava miatt órá magára záporoztak az ellenzéki sajtó támadásai. Indokolása a kiegyezés körüli szenvedélyes viták után még alig enyhült atmoszférában nyílt provokációként hatott. Annak fejtegetésével kezdte, hogy elhunyt nagy költőink, íróink műveit merőben történelmi produktumoknak, emlékeknek kellene tekinteni, s ki kellene vonni az 1848-ban elfogadott sajtótörvény hatálya alól; ez azonban őt egyelőre kötelezi. Nem hiszi ugyan, hogy lehetne Magyarországon „egy olyan esküdtszékét összeállítani”, amely az annyira népszerű Petőfi költeményei miatt elítélné; de „törvénytelenre” akkor sem hajlandó, ha az ügyis büntetlenül marad vagy „mintegy a hazáért szenvedés olcsó dicsőségét jövedelmezi”. Sőt, mintegy fitogtatva meggyőződéses lojalitását, így folytatja:

„Hódoltam a törvény ama pontjainak, melyek a magyar király és családja megsértését tiltják. Hozzáteszem, hogy amit ez alapon a gyűjteményből kihagytam, politikai rövid-

³¹ Az új Petőfi-kiadás előszava. *Athenaeum* 1874. jún. 4: 1427—1435. ill. GREGUSS Ágost: *A balladáról és egyéb tanulmányok*. Bp. 1886. 509—520.

látásunk, fegyelmezetlen szellemünk és zilált viszonyaink közepett tanácsosabbnak látam volna kihagyni még az esetben is, ha a törvény rá nem kötelez, [...] tartózkodván oly érzelmek terjesztésétől, melyek a magyar nemzet ragaszkodását a magyar királyhoz csökkenthetik.”

(Ezt az érvelést Greguss pár héttel későbbi „Viszontválasz”-ában még megtoldotta azzal, hogy mint hazafi az állam fennmaradását s benne „a magyar faj” hegemoniáját óhajtja; ez pedig csak úgy biztosítható, ha erősítjük a nemzet és a korona kapcsolatát; Petőfi szobán forgó költeményei azonban éppen ezzel ellentétes irányban hatnának.)³²

Az előre leközölt „Előszó” rendkívüli felzúdulást váltott ki: a sajtó heteken át a Greguss elleni támadások, visszavágások ingerült és szenvedélyes polémiák zajától volt hangos.³³ A tudomány és a művészet nevében követelték a teljes és hamisítatlan Petőfit; a kihagyások politikai indokolását — egyesek meggyőződésből, mások talán taktikai megfontolásból — a Gregusstól is említett történeti elvvel cáfolták; a „jóizlés” címén eszközölt törléseket kigúnyolták s elutasították. Többen hangoztatták, hogy Greguss alkalmatlan és méltatlan az általa vállalt feladatra, s ennek alátámasztásául újra közzétették emlékezetes, 1847. évi otromba Petőfi-ellenes gúnyviratát. Egymástól függetlenül ketten is „merénylet”-nek minősítették az Előszót;³⁴ egyikük Meltzl Hugó, a kolozsvári egyetem Petőfi-rajongó tanára volt, aki kétségbe vonta bárkinek, de különösen Gregussnak a jogát arra, hogy Petőfi életművéből akár csak egy szót is elsikkasszon; Greguss indokolását találóan „a király iránti lojalitással való kiállhatatlan édelgésnek” nevezte, és sürgős intézkedést kért, hogy ez az előszó ne éktelenkedjék az oly régóta várt gyűjtemény élén.

A heves és széles körű tiltakozás hatására a kiadó a már teljesen kinyomott kötetet egyelőre visszatartotta (ennek az első változatnak állítólag csak egyetlen példánya maradt fenn; ez Gyulai Pál birtokában volt, de később nyoma veszett),³⁵ és a lapokban bejelentette, hogy néhány költeményt pótlólag felvesznek még, s emiatt a kiadvány megjelenése néhány héttel eltolódik.³⁶ Greguss erre önként visszalépett a vállalkozástól. A kiadás ügyét Gyulai vette kézbe (bár nevét nem adta hozzá; utóbb csak annyit ismert el, hogy tanácsokkal szolgált az Athenaeumnak).³⁷

A nagy-negyedrét alakú, ízléses kiállítású, illusztrált díszkiadás végül is pár héttel a költő halálának 25. évfordulója után, 1874. szeptember közepe táján került ki a sajtó alól. Hogy a heves bírálatok ellenére sem teljes, azt — az „összes” jelző hiányával — már a cím is jelezte: *Petőfi Sándor költeményei*. Hiteles kéziratok alapján megigazított s hazai művészek rajzaival díszített első teljes kiadás. Budapest, 1874. Athenaeum. VI, 758 l. A kötet 65 illusztrációt tartalmazott, a költő portréját Jankó János rajzolta meg. A személytelen aláírással („Az Athenaeum-társulat igazgatósága”) ellátott s a Gregussénál lényegesen rövidebb előszót Gyulai szövegezte. A kötet tartalmával kapcsolatos

³² Viszontválasz. *Pesti Napló* 1874. jún. 17, ill. GREGUSS előbb id. kötete 521—534.

³³ A vita anyagát és részletes elemzését l. NAGY Miklós: *Harc az 1874-es Petőfi-kiadás körül*. It 1950. 3. sz. 77—89.

³⁴ LÁNG Lajos: *Irodalmi merénylet*. Figyelő 1874. jún. 13, 277—279; MELTZL Hugó: *A Petőfin kísérlett legutolsó merénylet*. (Greguss Á. dísz-előszava.) Magyar Polgár (Kolozsvár) 1874. jún. 14: 1—2.

³⁵ L. Havas Adolf Petőfi-kiadása I. k. (Bp. 1892) 395: „E kiadásból az egyetlen fennmaradt példány Gyulai Pál úr birtokában van, ki szíves volt azt rendelkezésemre bocsátani.” (Lapalji jegyzet.)

³⁶ Vö. *Vasárnapi Újság* 1874. jún. 21: 395.

³⁷ Ez Gyulai 1874. okt. 15-i cikkéből tűnik ki (l. alább 40. sz. jegyz.)

indokolása szűkszavú, és az adott helyzetre jellemző módon kétirányú: egyfelől a pótlólag felvett költemények közlését magyarázza, azzal, hogy Petőfi életének „utolsó két évében nagy részt a forradalom és a nemzeti harc szelleme sugallta költeményeit, amelyek közül nem egy ma már valóságos történelmi emlékké vált. Épen azért, alkotmányunk visszaállítása után, mellőzve minden politikai szempontot s csak az irodalom-történetit tartva szem előtt, nem haboztunk ezeket is felvenni e kiadásba.” Másfelől a fenntartott törlések és csonkítások indokolása még lakonikusabb: a cím szerinti felsorolás után csak annyi áll, hogy ezeket „szempontból” (ti. mint történeti produktumokat) sem tartották közölhetőnek. — Gyulai beavatkozása majdnem formálisnak nevezhető: a tőle pótlólag beiktatott 3 költemény a kötet 534a—d lapjára került (ilyenformán természetesen nem is az eredeti sorrendnek megfelelő helyre), tehát a nagy sietségben már a lapok átszámozását sem hajtották végre; a szerkesztő-csere célja elsősorban a háborgó közvélemény lecsillapítása volt.

Nem nehéz felismerni, hogy az Athenaeum ügyesen, előre kigondolt terv szerint járt el, a bonyolult történeti helyzetben többé-kevésbé szándékosan ütköztette össze az élesen szembenálló nézeteket. Így egyrészt a hivatalos fórumok előtt hivatkozhatott a Gregusst ért heves támadásokra (melyekkel a vállalat bizonyos mértékig dacolt), másrészt a hazafias közvéleményt néhány vers utólagos felvételével és a bűnbakként előretolt Greguss félreállításával némileg kiengesztelhetette. A szenvedélyes viták során az ellenzéki hév jórészt el is lobbant. Végül — de korántsem utolsósorban — azzal is tisztában voltak, hogy a kiadvány kelendőségét egy országos sajtópolemia a lehangzatosabb propagandakampánynál is hatékonyabban segíti elő, tehát a vállalat üzleti szempontból csak nyerhet vele. Nem is csalódtak: a drága díszmű olyan gyorsan fogyott, hogy hamarosan új kiadásról kellett gondoskodni.³⁸

A díszkiadás megjelenése újabb vitákat váltott ki. A leglényegesebb mozzanatot azt volt, hogy Závodszy (a későbbi Széchy) Károly, az *Oththon* c. ellenzéki folyóirat szerkesztője lapja első (okt.) havi számában egy „Történeti értékeink” c. bevezetés kíséretében minden teketória nélkül közzétette a díszkiadásból kihagyott forradalmi költemények többségét (csak *A királyok ellen* hiányzott, melynek szövegéhez nem tudott hozzájutni) s ráadásul az *Újév napján, 1849* c. verset, melyről a díszkiadás szerkesztői nem tudtak;³⁹ végül egyes durván megcsonkított darabok teljes szövegét is. Závodszyval szemben Gyulai szólalt föl: azon a címen kelt az Athenaeum védelmére, hogy a kötetből csak olyan versek maradtak ki, amelyek „élő személyt” támadnak (ti. a királyt; NB. ekkor még V. Ferdinánd is életben volt); egyúttal Závodszyt az írói tulajdonjog megsértésével vádolta; a szóban forgó versek kiadási joga ugyanis az Athenaeumé (ill. a költőtől kihagyott darabokra nézve Petőfi Istváné) volt; másrészt pedig megróttta a szerkesztőt a közzétett szövegekben előforduló durva hibákért.⁴⁰ Erre Szini Gyula, a *Riadó* szerkesztője, folyóiratában közreadta a kijavított szövegeket, s eközben kimutatta, hogy helyesbítései és kiegészítései során

³⁸ A *Figyelő* 1875. jan. 17-én (36. 1.) már hírt ad az új kiadás előkészületeiről. Vö. még SZABÓ László i. m. 46.

³⁹ A korábban csak másolatokból ismert költemény *Új esztendő napján* c. hitelesnek tekinthető szövege — egy újabban felfedezett egykorú közlés nyomán — a közelmúltban került először Petőfi összes költeményei közé (l. PETŐFI *összes versei*. Bp. 1976. Magyar Remekírók sorozat. 1156—1157).

⁴⁰ *Petőfi költeményei és az írói tulajdonjog*. Pesti Napló 1874. okt. 15. regg. k. 1—2. (Újra-kiadása: GYULAI Pál: *Bírálatok, cikkek, tanulmányok*. Bp. 1961. 191—194.)

Gyulai is számos hibát vétett.⁴¹ De e csatározások nem fedhették el a lényegét, ti. hogy a versek végre nyomtatásban napvilágot láttak. Závodszkynak természetesen semmi baja sem lett belőle: egy ilyen, Petőfi miatt indított eljárás hallatlan mértékben felizgatta volna a kedélyeket, s ezt az adott helyzetben mindenképpen el akarták kerülni az országos politika irányítói. Az inkriminált költemények fölvételének az összkiadásba ezután már nem lehetett akadály.

A díszkiadás, elvi szempontból erősen kifogásolható hiányai ellenére, Petőfi költeményeinek a korábbiaknál (az 1847. évi *Összes költemények* és az *Újabb költemények* anyagát együtt számítva is) lényegesen gazdagabb, teljesebb gyűjteménye volt: mint a tartalomjegyzékben alkalmazott jelzések alapján kiszámítható, 73 olyan darabot tartalmazott, amelyek politikai okból s további 17-et, amelyek egyéb ok miatt ekkor kerültek gyűjteményes kiadásba először; 8 versnek pedig, amely az *Újabb költeményekben* csonkán jelent meg, teljes szövege — gyűjteményes kiadásban — ugyancsak itt látott először napvilágot. Ezt a körülményt Greguss szerencsétlen előszava s az általa kiváltott, hosszan gyűrűző perpatvar méltatlanul szorította a háttérbe. A díszkiadás zajos visszhangjának jellemző vonása, hogy a kihagyások miatt kétségkívül jogosan „handabandázó” (Gyulai kifejezése) kritikusok sorában senki sem akadott, aki megkísérelte volna, hogy legalább közvetett módon az új kiadás legnagyobb és legörvendetesebb újdonságára, a Petőfi-kötetben ezúttal először olvasható, részben kiadatlan s a közönség előtt ismeretlen forradalmi versekre irányítsa az olvasók figyelmét.

A díszkiadás sűrűn egymásra következő újabb változatai, amelyeknek a címében már ott volt az „összes” jelző is, 1877-től kezdve tartalmazták a Závodszkytól közölt költemények (továbbá a tőle nem talált *A királyok ellen*) szövegét, pótolták az első kiadásból kihagyott vagy kipontozott részleteket, s több olyan elfelejtett vagy kéziratban lappangó darabot fölvettek, amelynek hiányára az első kiadás bírálói hívták fel a figyelmet; végül az elhangzott megjegyzések nyomán az illusztráló művészek, ill. a képek számát is növelték (2—5. kiadás: 1877; 1878, ill. ennek címlapkiadása 1879; 1884; 1889).

*

A díszkiadással zárult le a Petőfi-kiadások történetének „hőskora”, amely a teljes Petőfire való várakozás és az érte folytatott küzdelem jegyében zajlott. Ettől fogva a cenzúra vagy a kényszerű kiadói önkorlátozás szerepét a felülről irányított művelődéspolitikai vette át. A hivatalos irodalomtörténetírás és kritika ezután érzékenyen ügyelt arra, hogy az immár akadálytalanul közölhető forradalmi költemények lehetőleg ne lépjenek ki a kötetek zárt egységéből, s a költőnek az összkiadásokban polgárjogot nyert „felforgató”, „felségsértő” eszméi a lelkekben ne verjenek gyökeret. A jelen összefüggésben csak egy példát említünk erre. A pesti Petőfi-szobor 1882. évi leleplezési ünnepének szónoka, Jókai Mór beszéde befejező részében, tehát mintegy végső tanulásként azt bizonygatta, hogy Petőfi forradalmi versei a „korszellem” időhöz kötött kitörései voltak, s a költő, ha élne, láthatná: „Van még egy népeitől szeretett és népeit szerető király, s az Magyarországé”,⁴² — amivel *A királyokhoz* című költeménynek a hazafi szívekben sokáig visszhangzó refrénjét („Bármit mond a

⁴¹ *Petőfi Sándor forradalmi költeményei.* (2 közl.) Riadó 1874. okt. 18, okt. 25.

⁴² A beszéd szövegét l. *Nemzet*, ill. *Pesti Hírlap* 1882. okt. 16, *Koszorú* 1882. nov., 388—407 stb.

szemtelen hízélgés, Nincsen többé szeretett király!') kívánta ellensúlyozni; egyúttal az uralkodónak szánt gesztus is volt ez, engesztelésül azért, hogy Petőfi királyellenes versei 1877 óta az *Összes költemények* sok ezer példányában megjelentek. Korántsem véletlen tehát, hogy az ünnepi beszédnek éppen ez a részlete bekerült Petőfi összes műveinek reprezentatív, hatkötetes kritikai kiadásába is mint a Jókaitól írt „Előszó” utolsó, *Petőfi szobránál* c. fejezete (I. k. Bp. 1892. XC—XCII).

A díszkiadásnak — a (2. kiadásában) végre elért teljesség mellett — a költemények elrendezése és a szöveghűség tekintetében súlyos fogyatkozásai is voltak, melyekre részben már az egykorú kritika rámutatott. Az 1847. évi *Összes költemények*, ill. az autográf kéziratok eredeti sorrendjét az illusztrációk gazdaságosabb elhelyezése kedvéért, tehát merőben gyakorlati, ill. üzleti szempontok miatt sokhelyütt önkényesen megváltoztatták, a szöveget pedig az 1870-es évek helyesírási gyakorlatához igazították, sőt az ejtési sajátosságokra (a régies ill. népnyelvi formákra stb.) sem voltak mindig tekintettel. Nemegyszer a sorok vagy versszakok eredeti tördelésén is változtattak. Már pedig a díszkiadás majdnem két évtizeden át a különféle rendeltetésű Petőfi-köteteknek és a különféle célú Petőfi-versközléseknek jóformán kizárólagos alapja és forrása maradt. 1874 óta az *Összes költemények* a legnépszerűbb, állandóan korrsett magyar kiadványok egyike. Mivel a díszkiadást és későbbi változatait — magas áruknál fogva (16, később 12 Ft) — csak az olvasóközönség jobb módú rétegei vásárolhatták meg, az egyszerűbb emberek nagy tömege számára, akiknek a Petőfi-versek összkiadása legkedvesebb olvasmányává lett, az Athenaeum különféle nagy példányszámú, népszerű változatokat bocsátott ki 8, 2.50, sőt 1.50 Ft-os áron: „képes népkiadás” (1879), 4-kötetes „teljes kiadás” (1877, 1888), „népies kiadás” (1882), „hazai művészek rajzaival díszített 2., 3. népies kiadás” (1884, 1891). Mivel azonban „olcsó Petőfi”-vel nem látta el rendszeresen a könyvpiacot, sok támadás érte. A lapok felemlegették, mennyit nyomorgott és nélkülözött Petőfi a kiadók szűkmarkúsága miatt és milyen óriási jövedelmeket vág zsebre versei kiadásából az Athenaeum; a nép számára azonban, amely a leghívebben őrzi a költő emlékét, nem gondoskodik megfelelő, mérsékelt árú, nagy példányszámú Petőfi-kötetről.

Az első kritikai kiadás

A díszkiadás bővített változataiban, amelyek mindig a megelőzőn alapulnak s kivált a felsorolt népszerű változatokban a felületes gondozás, a változó ortográfia és az egyre szaporodó sajtóhibák következtében tovább romlott, torzult a Petőfi-költemények szövege. A tudományos ismeretek felhalmozódásával mind érezhetőbbé váltak az elrendezés bizonyos fogyatkozásai, egyre problematikusabbnak tűnt az ún. „kihagyott” költemények csoportjának összetétele, sorrendje stb. Ebben a helyzetben szükségszerűen merült fel egy következetes elrendezésű és valóban hiteles szövegű, tudományos apparátussal ellátott, tehát kritikai szövegkiadás létrehozásának igénye. E gondolat nem volt újkeletű: a *Fővárosi Lapok* egyik 1870. évi híre szerint Gyulai már akkor tervezgette egy ilyen kiadás megszerkesztését;⁴³ Meltzl Hugó pedig 1874 elején, a kolozsvári *Erdélyi Múzeum* febr. 1-i számában e vállalkozás

⁴³ *Fővárosi Lapok* 1870. márc. 13, 217.

megindítását sürgetve részletes tervezetet is tett közzé, s hangsúlyozta, hogy az Athenaeum készülő díszkiadása, mint népszerű munka, a tudományos kiadást nem pótolhatja. Mégis, e gondolat csak a nyolcvanas-kilencvenes évek fordulója táján érett meg annyira, hogy tetté válhatott. Alapjait ekkorra már kellőképpen megvetette a Petőfi-kutatás, a Petőfi-filológia is, amely a költő halálát követő évtizedekben a versek keletkezési körülményeiről, kéziratairól, közléséről stb. nagymennyiségű rendszerezésre, feldolgozásra váró anyagot tárt fel. Ebben az előkészítő munkában különösen nagy szerepet játszott a kolozsvári *Petőfi-Múzeum* c. folyóirat (1888—1895), amely szövegés adatközléseivel, a költő életére, műveire, kultuszára stb. vonatkozó információinak bőségével hosszú ideig a Petőfi-filológiai kutatások nélkülözhetetlen eszköze és forrása, s mind Ferenczi Zoltán ismert Petőfi-életrajzának, mind a kritikai összkiadásnak közvetlen megalapozója és előkészítője volt.

A versek tudományos összkiadása sajtó alá rendezését az Athenaeum megbízásából — a költő összes művei kritikai kiadásának keretében — Havas Adolf székesfehérvári tanár végezte. Havas, ez a Petőfi-irodalomban járatos, képzett filológus hozzáértését, szövegkiadási elveinek korszerűségét már előbb, egy népszerű Petőfi-kiadás megszerkesztésével bebizonyította: *Petőfi Sándor összes költeményei*. Eredeti kéziratok és kiadások alapján megjavított új népies kiadás egy kötetben. Budapest (1890.) Athenaeum. VI, 706 l. Ez a külsőleg igénytelen, olcsó kiadvány a tudományos kiadás közvetlen előzménye volt, a szövegűség, a versanyag elrendezése és teljessége tekintetében egyaránt. (Új címlapkiadása: 1897.)

A kritikai kiadásnak a költeményeket tartalmazó első három kötete a kilencvenes évek elején gyors egymásutánban hagyta el a sajtót: *Petőfi Sándor összes költeményei*. Végleges, teljes kiadás. Életrajzi bevezetéssel ellátta Jókai Mór. Eredeti kéziratok és kiadások alapján rendezte, jegyzetekkel és variánsokkal kísérte Havas Adolf. Budapest. 1892—1893. Athenaeum. I—III. k. Havas gyökeresen szakított a korábbi hibás gyakorlattal: minden rendelkezésre álló forrást felhasználva arra törekedett, hogy a kiadvány — mint írja — „a legapróbb részletekig híven és teljesen tüntesse fel a nagy költő gondolatkincsét”. Mindenekelőtt helyreállította a verseknek az 1847. évi *Összes költemények*, ill. az 1847—1849. évi eredeti kéziratok szerinti sorrendjét. A nagyobb elbeszélő költeményeket, Petőfinek az 1847. évi kötetben követett eljárása szerint, a kiadvány élén, az első kötetben közölte. Rendet teremtett az ún. „függelék” (ti. az 1847. évi *Összes költemények*, ill. az Emich-féle *Újabb költemények* keretein kívül eső versek) anyagában is. Mint említettük, az *Összes* és az *Újabb költemények* egyesített versanyaga, a politikai fenntartások teljes elenyészésével, már a díszkiadás 2. (1877. évi) változatában elvileg teljessé vált; egyéb, a költőtől kihagyott, ill. elfelejtett versek, zsengek, töredékek azonban még a nyolcvanas évek során is szép számban bukkantak fel; mindezeket, köztük a Baróti Lajostól szerkesztett *Petőfi újabb reliquiái* (Budapest, 1887) versanyagát, Havas iktatta először — „új népies kiadás”-a, majd a kritikai kiadás függelékében — Petőfi összes költeményei közé. Ugyancsak elsőként vette föl a kihagyott versek csoportjába azokat az eredeti kéziratokból Petőfitől alig olvashatóan törölt darabokat, amelyeknek szövegét Ferenczi Zoltán 1890-ben betűzte ki s közölte önálló füzetben (Kolozsvár), ill. az említett *Petőfi-Múzeum* c. folyóiratban. A kritikai kiadás költeményes sorozata tehát, bár „végleges” természetesen nem lehetett, megjelenése idején valóban teljes volt. Messze felülmúlta a korábbi kiadásokat a szövegköz-

lés módszeressége és gondossága szempontjából is. Havas először gyűjtötte össze és értékesítette a kiadás jegyzeteiben az egyes versek hiteles forrásaira (kéziratok, közlések), keletkezésük helyére, idejére s egyéb körülményeire vonatkozó adatokat, a fontosabb szövegvariánsok kíséretében. Kommentárjaiból, megközelítési módszeréből a lelkiismeretesen tájékozódó, egzaktásra törekvő tudós rokonszenves vonásai rajzolódnak ki. Munkája fontos állomás a Petőfi-kiadások történetében: megszünteti a díszkiadás okozta anarchiát; a különféle, sűrűn egymásra következő reprezentatív és népszerű, illusztrált és illusztrálatlan összkiadások többsége jó félszázadon át az általa megállapított szöveget sokszorozza; jegyzeteit, amelyekben egy több évtizedes kutatási szakasz eredményeit összegezte, jóformán csak a jelenleg folyamatban lévő új kritikai kiadás teljes sorozata teheti majd fölöslegessé.

Havas munkájának bizonyos fogyatkozásaira — a szerkesztő kivételes érdemeinek elismerése mellett — már az egykorú kritika rámutatott. Baróti Lajos az *Egyetemes Philologiai Közlöny* 1894. évfolyamában megállapította, hogy a kiadvány szövegvariáns-apparátusa, amelyet Havas már eleve „a fontosabb, az igazán jelentős” eltérésekre korlátozva állított össze, még ilyen megszorítással is igen hiányos; továbbá joggal tette szóvá, hogy Havas keletkezéstörténeti jegyzetei egyenetlenek: itt-ott hézagosak és sok tévedés csúszott beléjük. Ezeket a kritikai megjegyzéseket Baróti az egész kiadványra kiterjedő (4 füzetet át közölt) aprólékos bírálatában jogos korrekciók és kiegészítések tömegével támasztotta alá.⁴⁴

Az Athenaeum tulajdonjogának elévülése

Havas sikeresen befejezett — fogyatkozásaival együtt is nagy jelentőségű — kiadványa méltó megkoronázása volt annak a széles körű kiadói tevékenységnek, amelyet az Athenaeum Petőfi összes költeményei terjesztése és népszerűsítése terén három évtizeden át versenytárs nélkül fejtett ki. Ezt az alapvető művet már csak néhány összkiadás-kötet követte a századfordulóig, amikor a költemények tulajdonjogának védelmi ideje lejárt. A Petőfi-kiadások történetének első évtizedeiben sok vita folyt erről a terminusról. Ugyanis a szerzői jog kérdését Magyarországon — a nyugati országokhoz képest meglehetősen későn — 1884-ben szabályozták. Ezt megelőzően a Petőfi-költeményeknek az Athenaeumot illető kiadási jogával kapcsolatban olyan vélemények is elhangzottak, hogy annak határideje (a magyar magánjogi gyakorlat szerint) a költő halálától számított 32, ill. (az osztrák és a német minta nyomán) 30 esztendő.⁴⁵ Ez utóbbi felfogás alapján Aigner — a későbbi Abafi — Lajos kiadó már 1879-ben előfizetést hirdetett Petőfi összes műveire,⁴⁶ s amikor az Athenaeum tiltakozást jelentett be, pert indított ellene. Aigner egyrészt kétségbe vonta a Petőfi és Emich közti szerződés érvényességét

⁴⁴ BARÓTI Lajos: *Petőfi költeményeinek első kritikai kiadásáról*. EPhK 1894. (4 közl., klny.-ban is.)

⁴⁵ L. pl. *Budapesti Szemle* 1879. 19. k. 37. sz. 240: Petőfi költeményei egyik kiadásának recenzense megjegyzi: „Per tárgyává lehet”, hogy 1879-től (Petőfi halálának 30. évfordulójától) kezdve mások is kiadhatják-e ezeket a verseket, nemcsak az Athenaeum. (L. még az alább id. cikket.)

⁴⁶ L. a *Vasárnapi Újság* közleményét Aigner kiadási tervéről és a kiadási joggal kapcsolatos vitáról (1879. nov. 2: 708).

(pontosabban: a költő aláírásának autográf voltát), másrészt — magyar törvény híján a külföldi gyakorlatra hivatkozva — annak kimondását kérte, hogy a kiadás joga, még ha valóban az Athenaeumot illette volna is meg, a költő halálától számított 30 év után elévült, s a Petőfi-versek 1880-ban köztulajdonná váltak. A per Aigner vereségével végződött: a bíróság érvényesnek ismerte el Petőfi és Emich szerződését (a költő aláírásának hitelessége mellett Arany és Jókai is tanúskodott), s mivel az abban foglaltak értelmében Petőfi költeményeinek nagy részét „örökáron” adta el Emichnek, Aigner keresetét elutasították.⁴⁷ — Az Athenaeum, amelynek a Petőfi-költemények kiadása a legkevesebb kockázattal járó, legjövődélmezőbb s úgyszólván folyamatosan biztos hasznot hajtó vállalkozása volt, a szerzői jog kérdésének hazai rendezése után is foggal-körömmel ragaszkodott e kiadási jogának a végsőkig való kizárólagos birtoklásához. Jogi képviselői mind az Aigner elleni per folyamán, mind azt követően, a költő halálának 50 éves fordulója előtt furfangos prókatori csűrés-csavarással igyekeztek a védelmi idő meghosszabbítását vagy éppen meghatározatlan tartamú kitolását elérni: felvetették a kérdést, hogy mely időponttól számítható a törvényben megszabott 30 ill. 50 év? Mikor halt meg Petőfi tulajdonképpen? (1849. július 31-én csak eltűnt.) Érvényesnek tekinthető-e a magyar magánjog szempontjából az osztrák katonai megszálló hatóság 1850. nyári holtttá nyilvánítási eljárása, amely Szendrey Júlia második házasságának előfeltétele volt? Hiszen mind a magyar jog, mind az osztrák polgári törvénykönyv szerint a költőt — egy évi meghirdetési eljárással — az eltűnésének napjától számított három év letele után lehetett volna csak holtttá nyilvánítani. Ilyenformán — bizonygatták még a század végén is — Petőfi jogi értelemben nem tekinthető halottnak, sőt mivel sem hitvestársa nem él, sem törvényes örökösei nincsenek, holtttá nyilvánítására a fennálló rendelkezések szerint nincs is többé lehetőség. Eötvös Károly, aki éppoly érdemes jogász volt, mint író, találóan jegyezte meg erről az okoskodásról:

„Az Athenaeum . . . igen szép üzleteket csinált már a költő halálából: . . . lepingáltatá, s képek, cikkek, versek özönével hirdeté azt kalendáriumjaiban és hírlapjaiban . . . S most előáll azzal, hogy Petőfi most is él.”⁴⁸

De még ha érvényesnek fogadják is el a megszálló hatóság eljárását — érveltek tovább — az osztrák polgári törvénykönyv rendelkezéseinek megfelelően akkor is a holtttá nyilvánítás napját kell a halál napjának tekinteni, s ehhez képezt a naptári év, tehát 1850 végétől számítandó az 50 esztendő, azaz a védelmi idő 1900. dec. 31-én jár le. (Ez is legalább egy értékes esztendőt jelentett volna a vállalatnak.)⁴⁹ — Mindezek azonban hiábavaló ügyeskedések voltak az 1884. XVI. tc. meglehetősen egyértelmű intézkedéseivel szemben, s az Athenaeum végül is kénytelen-kelletlen beletörődött abba, hogy a Petőfi-versek kiadása 1900. jan. 1-ével szabadddá válik. Mindenestre igyekezett a számára kínálkozó utolsó nagy üzleti lehetőséget, a költő halálának félszázados fordulóját minél jobban kihasználni: a különféle formátumú „népies kiadások” új lenyomatain kívül kihozott egy valóban olcsó, 1 koronás Petőfi-

⁴⁷ Az ítélet szövegét l. pl. *Pesti Napló* 1880. júl. 8. esti k., az ügy lezárását uo. okt. 22. regg. k. 2.

⁴⁸ Eötvös Károly: „*Dehogyan halt meg Petőfi.*” (E. K.: *Tűnemények*. Bp. 1905. 268—275.)

⁴⁹ *Pörök Petőfi miatt*. Corvina. 1899. júl. 30, 105; aug. 10, 110—111.

kötetet (1898), melynek 50 000 példánya két éven belül elfogyott;⁵⁰ a másik véglét, ti. a tehetős rétegek igényeinek megfelelő ünnepi kiadványt egy nagy-negyedrét alakú, pompás kiállítású, illusztrált díszkiadás képviselte: *Petőfi Sándor összes költeményei*. Baditz Ottó, Benczúr Gyula (stb.) rajzaival. Budapest, 1899. I—II. k., mely a 36, selyemkötésben 42 Ft „rekord-ár” ellenére (az 1-koronás kiadás árának 72, ill. 84-szerese!) még abban az évben elkelt, s 1900-ban újra megjelent. A két véglét között foglalt helyet a 4-kötetes ún. „teljes kiadás” 5 (díszkötésben 10) Ft-ért.

Petőfi-kiadások 1900-tól a felszabadulásig

Az Athenaeum a felsorolt ünnepi kiadványokkal nem tudta a könyvpiacot tartósan telíteni, és már a század első évétől fogva szinte gombamódra jöttek létre a különféle jellegű és kiállítású, külsőleg-belsőleg igényesebb vagy felületesen gondozott, olcsó, sőt ponyvakiadások. Persze, maga az Athenaeum is részt vett ebben a versenyben, amely kétségkívül hasznos volt abból a szempontból, hogy az olvasóközönség minden rétege hozzájuthatott a neki megfelelő, számára elérhető Petőfi-kötethez. Különösen kiaknázta ezt az új lehetőséget a Lampel, ill. a Singer és Wolfner kiadó, később bekapcsolódott a Franklin, a két háború között a Tolnai és számos más kisebb-nagyobb vállalat. Így pl. a század első évtizedében (1900-tól 1909-ig) — az új lenyomatokkal együtt — nem kevesebb, mint 15 Petőfi-összkiadás hagyta el a sajtót,⁵¹ nem is említve a különféle szempontú és terjedelmű válogatások, továbbá egyes művek kiadásainak hosszú sorát. Az első világháború alatt, majd az ellenforradalmi rendszer harmadfél évtizede idején észrevehetően csökkent ez az ütem, de még erre az időszakra is átlagosan kétvétenként 1—1 kiadást számíthatunk (bár ezek jelentős része változó címlappal ellátott új lenyomat volt). Ebből a mennyiségileg gazdag, de minőségét tekintve igen vegyes terméskből itt csak a kiadástörténet és a Petőfi-filológia szempontjából jelentősebbeket említhetjük.

Az összes versek első „szabad” kiadását Baróti Lajos, Havas bírálója rendezte sajtó alá: *Petőfi Sándor összes költeményei*. A költő kéziratái s az eredeti kiadások alapján. Budapest, 1900. Singer és Wolfner. (4) 435 l. Baróti ebben a népszerű összkiadásban, említett szakrecenziója tanulságai alapján, néhány ponton módosította a versek sorrendjét, a szövegeket pedig újra összevetette az eredeti forrásokkal. A függelék több új, addig kötetben meg nem jelent darabbal (főként zsengekkel) gyarapodott. — Atnézett, ellenőrzött kiadás volt Kardos Alberté is: *Petőfi Sándor összes költeményei*. Új népies és ifjúsági teljes kiadás egy kötetben. Debrecen, 1909. XXVII (1) 786 l. (Változatlan címlap-kiadása: Debrecen, 1916.) — Voinovich Géza jegyzetes kiadása: *Petőfi összes költeményei*. Bevezetéssel és jegyzetekkel. Budapest, 1921. Franklin. I—II. k. az első kísérlet volt az összes verseknek (beleértve az elbeszélő, ill. a gyűjteményekből, kéziratok füzeteiből kihagyott költeményeket és tördékeket is) kronológiai elrendezésű kiadására, a legkorábbi zsengekétől Petőfi utolsó verséig, a *Szörnyű idő*ig; a jegyzetekből, melyeket versről versre a szövegek közé iktatott, a keletkezési körülmények népszerű előadásán

⁵⁰ SZABÓ László: I. m. 47.

⁵¹ Közülük 3—3-at az Athenaeum és a Lampel, 1—1-et a Singer és Wolfner, ill. a Franklin adott ki.

túl Petőfi életének és költői fejlődésének (bár konzervatív szemléletű és hézagossá vázolata is kikerekedik. — Ferenczi Zoltán a centenáriumi évére rendezett sajtó alá egy népszerű kötetet: *Petőfi költeményei*. A költő születése századik évfordulójának emlékére kiadja Budapest székesfőváros közönsége. Budapest, 1923. XI (1) 626 l. Előszava szerint az eredeti kiadások és kéziratok alapján újra ellenőrizte a szövegeket, a függelékbe pedig további — újabban előkerült — darabokat iktatott. „Ez tehát emberileg teljes kiadás és részben teljesebb, mint bármely előző” — állapította meg.

Álljunk meg e jelzőnél egy pillanatra. E kiadások, mint 1877 óta sok tucatnyi előzményük, valóban teljesebbek voltak, tehát rendre ott sorakoztak közöttük Petőfinek mindig új aktualitással telítődő, új meg új nemzedékeket tettehívó forradalmi költeményei is. De mihelyt valamelyik közülük a hagyomány oltalma alatt álló összkiadás keretéből kiszakadva önálló életet kezdett élni, az ellenforradalom intézményei nyomban felléptek ellene.⁵² Különösen jellemző példa: az 1930-as évek elején a szegedi törvényszék két Békés megyei mezőgazdasági munkást fogházbüntetésre ítélte a *Dicsőséges nagyurak*... c. vers szavalásáért. Sem az elítéltek nem tudták, sem a bírák nem ismerték fel, hogy az inkriminált szöveg — Petőfi költeménye. „Az különösen kárhóztatta az ügyész úr — olvasható az egykorú jegyzőkönyvben —, hogy... a vers tartalmából az állam törvényes rendjének felforgatására és a munkásosztály kizárólagos részesítésére vonható következtetés.” A két elítélt le is töltötte büntetését.⁵³ Petőfi forradalmi gondolatainak tehát csak a „védett” Petőfi név adhatott menlevelet.

A Havas-féle kiadás megjelenését követő évtizedek folyamán magának a szöveghagyománynak az állapota is mind aggasztóbb képet mutatott, s a Petőfi-szövegkritika gondjai és feladatai megsokasodtak. Az első kritikai kiadás szempontjainak gyökeres felülvizsgálatát, a századvég óta jelentékenyen megszaporodott szöveganyag teljesebb és hitelesebb közzétételét, a kétes hitelű vagy nem hiteles szövegű darabok gondos megrostálását, a könyvtárnyira duzzadt Petőfi-irodalom újabb adatainak és eredményeinek a felhasználásával a jegyzetapparátus kiegészítését és a kronológia revízióját nemcsak a Petőfi-kutatás és általában az irodalomtörténetírás érdekei tették több évtized elteltével mindinkább időszerűvé; ez az igény a könyvkiadás részéről is újra meg újra felmerült: a szerkesztők különféle kényszermegoldásokkal kísérleteztek, hogy a Havas-kiadás egyre feltűnőbb hiányait pótolják és hibáit kiküszöböljék, vagy — és ez volt a gyakoribb eset — a felületesen gondozott, ellenőrzés nélkül újrasedett kiadásokban soha nem tapasztalt mértékben romlott tovább a Petőfi-versek szövege. Kristóf György kolozsvári egyetemi tanár az 1930-as évek elején *A kótyavetyére került Petőfi* c. cikkében⁵⁴ a Tolnai könyvkiadó egyik, hibákkal zsúfolt, olcsó Petőfi-kiadása kapcsán felháborodva kelt ki azok ellen, akik a költő életművével ilyen lelkiismeretlenül bánnak, figyelmeztette az olvasóközönséget, hogy „ne dobja ki pénzét erre az olvashatatlan, megrontott, elcsúfított szövegű Petőfire”, s „az irodalmi, a költői szöveg hűségének, érintetlen tisztaságának” védelme érdekében sürgős intézkedést kért.

⁵² Pl. a centenáriumi ünnepek alkalmával a budapesti rendőrség megtiltotta a *bi-lincs* c. vers elszavalását, l. *Népszava* 1922. dec. 5, 5, ill. dec. 6, 5.

⁵³ L. SZABÓ Ferenc cikkét: *Izgatással vádolt Petőfi-vers a szegedi törvényszék előtt — 1932-ben*. Tiszatáj 1963. 12. sz. 1—2.

⁵⁴ It 1932. 78—81.

JÓZSEF KISS

**Die Geschichte der Ausgaben der Gedichte Petőfis
von 1850 bis 1945**

Gusztáv Emich, der Herausgeber der *Sämtlichen Gedichte* (1847), bereitete sich, nach dem Tode Petőfis, zur Ausgabe der zweiten Hälfte des Lebenswerks des Dichters vor unter dem Titel *Neuere Gedichte*. Die Besatzungsbehörde konfiszierte aber die völlig gesetzten Bögen vor dem Einbinden und liess sie einstampfen, und so konnte diese Publikation erst im Jahre 1858 die Presse verlassen, aber noch lückenhafter, als beim Konfiszieren, wegen der Weglassung der revolutionären Gedichte. Zu gleicher Zeit gab Emich auch die in demselben Jahre mit einem akademischen Grosspreis ausgezeichneten *Sämtlichen Gedichte* wieder heraus. In der milderen politischen Atmosphäre nach dem Ausgleich von 1867, entschied sich der Athenaeum-Verlag die zwei Teile zu vereinigen, nachdem er das Eigentumsrecht der Gedichte Emich im Jahre 1868 abgekauft hatte. Die Arbeit der Vorbereitung zur Drucklegung wurde dem Schriftsteller Agost Greguss anvertraut. Nach der Zusammenstellung des Bandes trat Greguss vom Unternehmen zurück, weil er wegen seiner im „Vorwort“ dargelegten loyalen Publikationsansichten und hauptsächlich wegen der geplanten Weglassungen heftigen Presseangriffen ausgesetzt wurde. Die im Jahre 1874 erschienene, prunkhaft illustrierte sogenannte „Prachtausgabe“ erschien also ohne seinen Namen und sein Vorwort. Auch damals fehlten noch einige revolutionären Gedichte aus dem Band, der erst in der 2. Auflage, in 1877 prinzipiell vollständig wurde. In Hinsicht der Autentizität und der Zuverlässigkeit der Textüberlieferung hatte er aber schwere Mängel, die durch die in den letzten Jahrzehnten des Jahrhunderts dutzendweise „fabrizierten“ schmuckvollen oder populären, mehr- oder einbändigen, teureren oder wohlfeilen Ausgaben vervielfältigt wurden. In diesem Wirwarr schuf eine zeitlang die kritische Ausgabe Adolf Havas's (3 Bände, 1892—1893) eine ziemliche Ordnung: mit seinen kontrollierten Texten und sorgfältigen Noten lag sie zuverlässig den populären Gesamtausgaben zugrunde. Nach der Verjährung des Ausgeberrechts (1899), worüber die Streite Jahrzehnte lang dauerten, wurden diese seit dem Beginn des 20. Jahrhunderts von zahlreichen Verlagsanstalten um die Wette veröffentlicht. Zwar gab es unter ihnen gewissenhaft zum Druck vorbereitete, nützliche Publikationen, doch nahm das Textverderben schon in den wohlfeilen Massenausgaben zwischen den zwei Weltkriegen beängstigende Dimensionen an, und auch die durch Jahrzehnte angehäuften neuen Ergebnisse der Petőfi-Philologie warfen mit immer wachsendem Nachdruck die Notwendigkeit der Erschaffung einer neuen kritischen Ausgabe auf.